

KONCEPTI REGIONALIZACIJE

Krešimir Papić*

IZVLIČEK

UDK 911.6

Podana so splošna teoretična izhodišča za negeografske in geografske koncepte regionalizacije.

ABSTRACT

UDC 911.6

REGIONALIZATION CONCEPTS

General starting-points of theoretical concepts of regionalization for geographic and nongeographic purposes are presented.

Regionalizacija predstavlja jedan od važnih zadataka geografskog proučavanja, ali isto tako sredstvo i metodu regionalne ekonomske politike. Zato se s razlogom može utvrditi da se naučno i aplikativno značenje regionalizacije ne dovodi u pitanje, jer je očigledno da živimo u vremenu povećanog interesa za regionalizaciju i regionalnu problematiku uopće. Istovremeno se mora upozoriti na teškoće u vezi s kriterijima, principima ili konceptima regionalizacije, koji nisu do kraja razradjeni, sasvim ujednačeni, lako primenljivi niti opće prihvaćeni pa problem regionalizacije sam po sebi nije prost već naprotiv i teorijski i praktično još uvijek veoma složen.

U tom smislu i ovaj kratki osvrt na koncepte regionalizacije pokazuje nam s jedne strane, svu raznolikost koncepta, njihove prednosti i nedostatke, a s druge strane, dileme pred kojima se nalaze svi oni koji pristupaju regionalizaciji određenog prostora. Za ilustraciju je dovoljno reći to da još nemamo naučno utemeljene, opće prihvaćene i u društveno-ekonomskoj praksi verificirane regionalizacije naše zemlje. U cilju sistematizacije, izloženi koncepti regionalizacije su uvjetno podijeljeni na tri grupe: negeografski, geografski i ekonomsko-geografski koncepti regionalizacije.

* Dr., red. univ. prof., Ekonomski fakultet, Univerzitet u Sarajevu, 71000 Sarajevo, Trg oslobođenja 1.

1. Negeografski koncepti regionalizacije

a/ Koncept administrativnih regija.

Ovaj koncept se zasniva na pokušaju poistovjećivanja regija s postojećom političko-teritorijalnom podjelom zemlje na manje ili veće cjeline. Ukoliko se radi o dovoljno velikim i zaista zaokruženim teritorijama s geografskog i društveno-ekonomskog gledišta, takav koncept često i nije loš, ali je veoma nepodesan kad takve podudarnosti nema. Tako npr. suviše male prostorne jedinice (općine, srezovi) ne bi se mogle tretirati kao regije, a kod onih većih prostornih jedinica pitanje je da li stvarno obuhvaćaju prirodno i privredno zaokružene cjeline koje bi se mogle smatrati regijama.

U nedostatku solidno izvedene i prihvaćene regionalizacije, u nas su ulogu takvih regija preuzimali raniji srezovi, okruzi i oblasti. U novije doba tu ulogu na dijelu državnog teritorija imaju na odredjeni način područja regionalnih (ili osnovnih ili medjuopćinskih) privrednih komora, koja obuhvaćaju više bliskih općina i predstavljaju oblik udruživanja privrednih organizacija na odredjenom prostoru. Sličnu takvu funkciju, tamo gdje su na samoupravnim osnovama konstituirane, imaju i regionalne zajednice općina. Naime, ovako izdvojena komorska područja ili regionalne zajednice u društveno-ekonomskoj i planerskoj praksi često se smatraju i imenuju regijama ili regionima republike, a pogotovo tamo gdje se prostorno podudaraju. (Vrišer, 1968, 1978, Papić, 1985).

b/ Koncept tehničkih regija.

Ovaj koncept regije je raširen u krugovima tehničkih stručnjaka i često predstavlja dio planskog postupka u determiniranju prostornih okvira za izvodjenje velikih projekata. On podrazumijeva regije koje obuhvaćaju takav prostor zemljine površine ili odredjene zemlje, na kojem se za kraći ili duži vremenski period izvode odredjeni zahvati širih razmjera. Takve su npr. prostorne cjeline na kojima se vrše krupni i najčešće kompleksni radovi u vezi s melioracijom, vodosnabdijevanjem, energetske korištenjem voda, saobraćajnim rješenjima i slično.

Klasičan primjer za to je TVA sistem u SAD, a u nas Dunav-Tisa-Dunav, uredjenje sliva Save ili Morave, energetska iskoristavanje Drine, itd.

Tako ustanovljene regije su izrazito praktičnog značenja i njima se ne može pripisati veći značaj za regionalizaciju osim u onim slučajevima kad se regionalno planiranje veže za takve projekte koji stvaraju trajniju osnovu za regionalizaciju. (Vrišer, 1968, 1978).

c/ Koncept historijskih regija.

Ovaj koncept se zasniva na poistovjećivanju regija s historijskim pokrajinama koje su se sve do danas više ili manje očuvale u svijesti ljudi i u svojim prostornim okvirima, unatoč brojnih političko-teritorijalnih izmjena i opće socio-ekonomske transformacije zemalja. Neke od tih historijskih pokrajina i sada se skladno uklapaju u aktualno izvedenu regionalizaciju državnog prostora, druge su bile važan i nezaobilazan faktor u formiranju suvremenih regija, a treće su podijeljene između više regija i izgubile svoju cjelovitost i historijske granice.

Tako su u nekim zemljama historijske pokrajine i danas krupne političko-teritorijalne cjeline i s funkcijom makroregija (Engleska, Škotska, Vels, Vojvodina, Crna Gora), u drugim zemljama su to priznate ekonomske regije (Lorena, Alzas, Hercegovina, Dalmacija), a u ostalim su to historijski izdvojeni i prepoznatljivi prostori i pojmovi (Saksonija, Tiringija, Banat, Istra, Sandžak) (Vrišer, 1968, 1978, Dolfus, 1970).

2. Geografski koncepti regionalizacije

a/ Koncept prirodnih regija.

Prirodna regija je jedan od najstarijih i najviše korištenih geografskih pojmova. Ona podrazumijeva determinirajuću ulogu prirodnih (fizičkih) elemenata u diferenciranju i organizaciji prostora. Prirodna regija je prema tome "dio zemaljskog prostora čije jedinstvo proizlazi iz posredovanja jedino fizičkih (ili prirodnih) elemenata". (A. Cholley). U tom

smislu se i regionalizacija po ovom konceptu oslanja na veće ili manje prirodne cjeline koje imaju iste ili slične reljefne, klimatske, hidrografске ili biogeografske osobine. To može biti jedan hidrografski bazen, planinski sistem ili pak prirodna regija kojoj glavni pečat daje klima. Takva prirodna regija može pokrivati i milione kvadratnih kilometara kao što je Sahara, ali i nekolicke desetina kvadratnih kilometara kao što je neka manja močvarna regija.

Iako je imao i drugih pristalica, ovakav koncept regionalizacije je ranije smatran izrazito geografskim, jer se razvio u okviru geografije i od strane geografa. Danas je ovaj koncept teško primjenljiv zbog bar dva razloga. Prvi je taj, što čisto prirodnih regija skoro i da nema više pa i "taj pojam postaje sasvim nerealan i jako apstraktan" (Ilešič, 1979). Drugi je razlog taj, što se djelovanje i dometi prirodnih elemenata najčešće ne podudaraju s djelovanjem i dometima socio-ekonomskih faktora. Zato "prirodna regija ne nudi sasvim zadovoljavajući okvir za stvaranje prave predstave o jednoj realno postojećoj, aktivnoj i razvojnoj cjelini" (George, 1970, Vrišer, 1968, 1978, Ilešič, 1970, Dolfus, 1970).

b/ Koncept fizionomskih regija.

Za regije po ovom konceptu najkoncizniju definiciju je dao poznati francuski geograf, a glasi: "Regija odgovara području rasprostiranja određenog pejzaža" (M. Sorre). Prema tome, taj koncept se u biti oslanja na elemente prirodne osnove, tačnije transformirane prirodne osnove, jer se pri tom uzimaju u obzir i intervencije društvenih faktora u prostoru. Drugim riječima, izdvajanje regija po ovom konceptu se ne može ograničiti samo na jednu grupu komponenata prostornog kompleksa, t. j. samo na elemente prirodne osnove ili samo na društvene faktore. Tok kombinacija elemenata prirodne osnove i društvenih faktora pruža osnovu za izdvajanje regija po ovom konceptu.

U tom smislu, osnovni sintetički pokazatelj svih komponenata određenog prostornog kompleksa jest njegov izgled ili geografska fizionomija. Iz toga se onda izvlači logični zaključak: ako je geografska fizionomija, odražena u pejzažu, osnovni sintetički pokazatelj, onda između fizionomske pejzažne homogenosti i geografske homogenosti nema razlike. Zbog toga se ovako izdvojene fizionomske (homogene) regije ponekad i nazivaju geografskim (homogenim) regijama, a izdvajanje prostornih kompleksa po tom konceptu - geografskom regionalizacijom, za razliku od bitno različite ekonomske regionalizacije. (Vrišer, 1968, 1978, Ilešić, 1979, Rogić, 1963, 1970, Dolfus, 1970).

3. Ekonomsko - geografski koncepti regionalizacije

a/ Koncept ekoloških ili potencijalnih regija.

Ovaj koncept je bio često zastupljen u geografiji, a nastao je u pokušaju da se povežu prirodno-geografski i ekonomsko-geografski kriteriji regionalizacije. Rezultat toga je bio poistovjećivanje prirodno-geografskih s ekonomsko-geografskim regijama. Taj koncept podrazumijeva izdvajanje ekonomsko-geografskih regija prema upotrebljivosti prirodnih uvjeta i izvora za privredu. Prema tome, ekonomsko-geografska regija bila bi prostor koji ima iste ili slične prirodne uvjete i izvore za privredni razvoj. Otud i naziv: ekološke ili potencijalne regije.

Medjutim, danas je sasvim očigledno da taj koncept nije ekonomsko-geografski (ekonomski), jer u stvari ništa ne kazuje o privredi regije već samo o prirodnoj osnovi (potencijalima) za njenu privredu. Zbog toga regije izdvojene po ovom konceptu, premda uključuju ocjenu ekonomske upotrebljivosti prostora, ne možemo smatrati ekonomsko-geografskim (ekonomskim) regijama već jednostavno prirodno-geografskim ili regijama s homogenim prirodnim uvjetima (Ilešić, 1979, Vrišer, 1978).

b/ Koncept homogenih ekonomskih regija.

Ovaj koncept je istovremeno najklasičniji i najjednostavniji te je dobro

poznat geografima i ekonomistima. On podrazumijeva homogenost proizvodnje pa bi regije izdvojene po ovom konceptu bile područja s jednakom ili sličnom proizvodnjom ili socio-ekonomskom strukturom. Pri tom pojedini dijelovi regije pokazuju maksimum zajedničkih osobina i u isto vrijeme maksimum razlika prema susjednim regijama. Na toj osnovi, homogene ekonomske regije u širem smislu bile bi: rudarske regije, industrijske regije, agrarne regije idr., a u užem smislu: metalurške regije, žitarske regije, vinogradarske regije idr.

Koncept homogenih ekonomskih regija ima svojih prednosti i nedostataka. Prije svega on izgleda jednostavan, a zatim odgovara ponajprije za zemlje manje razvijene s pretežno agrarnom privrednom strukturom, gdje se može vrlo lako uočiti homogenost proizvodnje kao odraz homogenosti prirodnih uvjeta. Nedostaci su slijedeći: prvo, ovako izdvojene regije sve manje odgovaraju pravim i kompleksnim ekonomskim regijama; drugo, pojam homogenosti je vrlo relativan jer je jedna regija homogena u pogledu prihvaćenog kriterija, ali je heterogena u pogledu niza drugih kriterija; i treće, u razvijenim zemljama, gdje je ekonomska i prostorna struktura složenija, teško je govoriti o uspješnoj primjeni ovog koncepta (Ilešič, 1979, Vrišer, 1969, 1978, Beguin, 1963, Berzowski, 1962, 1967, Boudeville, 1961).

c/ Koncept planskih regija.

Ovaj koncept poznaju i prihvaćaju neki ekonomski geografi i mnogo više ekonomisti. Nasuprot stavu velike većine geografa, da je ekonomske regije moguće odrediti na osnovi sadašnjeg, realnog ekonomskog stanja, ovaj koncept podrazumijeva ekonomske regije koje služe kao osnova i okvir za budući planski razvoj.

Prema jednom domaćem autoru, takve regije predstavljaju "... dijelove ukupnog nacionalnog prostora, koji svaki za sebe treba u prvom redu da predstavljaju privredno što zaokruženiju cjelinu s gledišta mogućnosti svog dugoročnog privrednog razvitka ..." (Kuvobić, 1974). U tom

smislu, ove ekonomske regije su optimalni okvir, te sredstvo i metoda regionalne ekonomske politike. Te se regije formiraju udruživanjem manjih političko-teritorijalnih jedinica na osnovi postojanja zajedničkih problema, zajedničkih interesa i potreba, te mogućnosti zajedničkog dugoročnog društveno-ekonomskog razvoja.

Radi usporedbe, može se navesti i jedno mišljenje stranog autora prema kojemu je planska ili programska regija takav prostor čiji različiti dijelovi podliježu jednoj te istoj odluci, te predstavljaju sredstvo da bi se postigao određeni ekonomski cilj, (Boudeville, 1961, Kubović, 1961, 1974, Boudeville, 1961).

d/ Koncept teritorijalno proizvodnih kompleksa.

Ovaj koncept se najprije razvio u Sovjetskom Savezu, a poslije u više zemalja sličnog društveno-ekonomskog uređenja. On polazi od proizvodne specijalizacije i organizacije privrede, uzimajući u obzir prvenstveno proizvodnju, odnosno teritorijalni razmještaj proizvodnih snaga. Prema tom konceptu, ekonomska regija je shvaćena kao teritorijalno-proizvodni kompleks (TPK) koji predstavlja jednu heterogenu cjelinu različitih industrijskih, agrarnih i drugih privrednih organizacija, međusobno tijesno povezanih na određenom prostoru.

Kao bitne karakteristike ovakvog koncepta regionalizacije se ističu: prvo, jasna razlika između prirodne i ekonomske regije; drugo, podjela na regije je izvršena na osnovi proizvodnje i posebno industrijske proizvodnje; treće, veliko podudaranje između ovako izvedene ekonomske i postojeće političko-teritorijalne podjele; i četvrto, akcentat je na kompleksnom karakteru privrede regije koja je u osnovi jedna heterogena cjelina.

Teritorijalno-proizvodni kompleksi su istovremeno i objektivno postojeće ekonomske cjeline i prostorni okviri za planski ekonomski razvoj tako izdvojenih dijelova državne teritorije (Rogić, 1963, Berezowski, 1962, 1967, Saouchkine, 1980).

e/ Koncept funkcionalnih regija.

Koncept funkcionalnih (nodalnih, polariziranih) regija se temelji na činjenici da osnovna ekonomska funkcija povezuje prirodno i proizvodno različita područja u regionalnu cjelinu. On polazi od funkcionalnih veza zasnovanih na tržištu, potrošnji i uslugama te njihovoj organizaciji. Izraz je teorije racionalne društveno-ekonomske organizacije prostora, oslonjene na hijerarhijsku mrežu proizvodnih, potrošnih i uslužnih centara. Regija po ovom konceptu je prirodno i proizvodno heterogeni prostor, čiji su pojedini dijelovi komplementarni i održavaju izmedju sebe i posebno s dominantnim centrom (polom, nodom) jače veze nego s bilo kojom susjednom regijom.

Funkcionalna povezanost i organizacija ovih regija u velikoj mjeri se oslanja na saobraćajnu mrežu kojom je usmjerena više ili manje izražena gravitacija ljudi, dobara i informacija prema centru regije, Ukoliko je ekonomska i druga funkcija regije razvijenija, utoliko je gravitacijska komponenta izraženija. Zbog toga se ponekad i naziva ovaj koncept gravitacijskim ili funkcionalno-gravitacijskim.

Središta na koja se oslanja funkcionalna regionalizacija nazivaju se nodalnim centrima (centralnim naseljima), njihova utjecajna područja nodalno-funkcionalnim regijama, a funkcionalne veze izmedju njih centralnim funkcijama. Pošto su te funkcije višeg i nižeg ranga, zavisno od veličine i razvijenosti centara, to su i regije različito velike: više manjih regija nižeg stupnja povezuje veći centar u jednu veću regiju višeg stupnja. Taj jednostavni model hijerarhije centralnih naselja i njihovih nodalno-funkcionalnih regija je veoma blizak stvarnoj prostornoj organizaciji osnovnih aktivnosti društva.

Zato ne iznenadjuje što je ovaj koncept vrlo podesan za ekonomsku regionalizaciju, za potrebe regionalnog planiranja i za sprovođenje mjera regionalne ekonomske politike. On je očigledno realan, dinamičan, prilagodljiv i primenljiv koncept regionalizacije, a regije izvedene po tom

konceptu su najbliže suvremenom shvaćanju ekonomskih regija. Otud mu i prednost pred drugim konceptima ove grupe. (Rogić, 1963, 1970, Ilešič, 1979, Vrišer, 1968, 1978, Beguin, 1963, Berezowski, 1962, 1967, Boudeville, 1961, George, 1970).

Literatura :

- Beguin, H., 1963, Aspects géographiques de la polarisation. Tiers Monde 16, Paris, s.559-608.
- Berezowski, S., 1967, Les notions de région économique et d'arrière-pays. Mélanges de géographie offerts à M. Omer Tulippe, Gembloux, s.558-566.
- Berezowski, S., 1962, Cracovie et sa région - Exemple de méthode de régionalisation économique. Académie polonaise des sciences, Centre scientifique à Paris, Fascicule 42.
- Boudeville, J.R., 1961, Les espaces économique. P.U.F., Paris.
- Dolfus, O., 1970, L'espace géographique. P.U.F., Paris.
- George, P., 1970, Les méthodes de géographie. P.U.F., Paris.
- Ilešič, S., 1967, Problème de régionalisation géographique - L'exemple de la Yougoslavie. Mélanges de géographie offerts à M. Omer Tulippe, Gembloux, s.602-614.
- Ilešič, S., 1979, Pogledi na geografijo - Teoretsko-metodološki prispevki, razprave in poročila, Ljubljana.
- Kubović, B., 1961, Regionalni aspekt privrednog razvitka Jugoslavije. Zagreb.
- Kubović, B., 1974, Regionalna ekonomika. Zagreb.
- Papić, K., 1985, Aktualni problemi regionalizacije Jugoslavije. Referat na XII. kongresu geografa Jugoslavije, Novi Sad.
- Papić, K., 1985, Pogled na probleme i dileme regionalizacije jugoslovenskog prostora. Opredjeljenja 3, Sarajevo, s.139-172.
- Rogić, V., 1963, Geografski koncept regije. Geografski glasnik 25, Zagreb, s. 113-119.
- Rogić, V., 1973, Regionalizacija Jugoslavije. Geografski glasnik 35, Zagreb, s.13-27.
- Saouchkine, Y., 1980, Géographie économique, Moscou.
- Vrišer, I., 1968, Regionalizacija i centralna naselja v regionalnem planiranju. Ekonomska revija št.2, Ljubljana, s.145-152.
- Vrišer, I., 1978, Regionalno planiranje. Ljubljana.

LES CONCEPTS DE LA REGIONALISATION

Tenant compte que la régionalisation présente un des importants devoirs de la recherche géographique et en meme temps le moyen et la méthode

